

НОРМАТИВНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ: УМОВИ ПОЗИТИВНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Сунегін Сергій Олександрович

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Важливою характеристикою сучасних відносин та відповідних дискурсивних практик є нормативний плюралізм, тобто ситуація або стан, в якому в межах одного соціального простору, у тому числі держави, фактично співіснують та функціонують два і більше нормативних порядки, які у багатьох випадках по-різному регулюють ті чи інші питання соціальної комунікації. При цьому нормативний плюралізм – це загальне поняття, в межах якого можна виокремлювати відповідні його різновиди, а саме: правовий плюралізм, моральний плюралізм, релігійний плюралізм тощо, тобто плюралізм на рівні окремих соціальних норм або соціонормативних систем.

Необхідно зазначити, що у сучасній юридичній літературі науковці приділяють певну увагу проблематиці саме правового плюралізму, зокрема питанням співвідношення міжнародного та національного права, різноманітним аспектам реалізації національного законодавства в умовах доповнення чи навіть заміщення його норм нормами міжнародного права, нормами права різноманітних наднаціональних об'єднань (економічних, військово-політичних тощо), врешті-решт, нормами транснаціональних корпорацій.

Втім, на нашу думку, вказана проблематика повинна бути осмислена насамперед з точки зору пошуку загальних закономірностей функціонування та розвитку явища нормативного плюралізму, причин і умов його виникнення, його позитивних і негативних наслідків тощо. У зв'язку із цим, в межах даного викладу ми спробуємо тезисно визначити та охарактеризувати лише загальні умови досягнення позитивного ефекту від нормативного плюралізму.

Звертаючись до реалій сьогодення, доводиться констатувати, що нормативність подібних соціальних комунікацій формується з тотального, всеохоплюючого пріоритету принципу індивідуалізму у суспільному житті, який призводить до все більшого обмеження ролі та значення держави у забезпеченні належного морального клімату в суспільстві. При цьому в суспільстві проголошується та утверджується повна, безмежна моральна автономія індивіда, яка фактично призводить вже навіть до перегляду основоположних релігійних вчень, їх відповідних догматів, зокрема у

християнстві, які вважалися непорушними протягом всієї історії цієї релігії. Це, у свою чергу, призводить до суттєвого посилення конфліктного потенціалу нормативного плюралізму та його наслідків, оскільки останній позбавляється всіх об'єктивних критеріїв та меж своєї допустимості.

Водночас, позитивне доповнення правових норм іншими соціальними нормами здатне забезпечувати соціально корисний нормативний плюралізм, що випливає з об'єктивної природи відповідних соціонормативних систем, збалансованість дії яких у суспільному житті надає можливість встановити чіткі критерії та межі допустимості реалізації індивідуальної свободи. В основу такого нормативного плюралізму повинна бути закладена теза про те, що права і свободи людини, її вільний вибір того чи іншого варіанту поведінки та діяльності не є абсолютною та єдиною найвищою соціальною цінністю, оскільки мають вище морально-релігійне обґрунтування – слугувати загальному людському благу. Саме тому здійснюючи вільний вибір тих чи інших вчинків, людина повинна мінімізувати ризик завдання зла або шкоди як самій собі, так і оточуючим індивідам. При цьому позитивний ефект від такого нормативного плюралізму може бути досягнуто за таких умов:

1) по-перше, межі предмету правового регулювання відповідних суспільних відносин окреслюються можливістю здійснення ефективного зовнішнього контролю за поведінкою та діяльністю індивідів. У зв'язку із цим значна кількість суспільних відносин, зокрема, відносини любові, дружби, людської відданості та турботи тощо, повинні перебувати поза сферою правового регулювання. При цьому у даному випадку йдеться не про можливість здійснення формального контролю за поведінкою та діяльністю громадян, а забезпечення саме ефективного або такого контролю, що здатен позитивно впливати на процес формування та розвитку моральної свідомості та, відповідно, правослухняної поведінки громадян.

Так, наприклад, навряд чи можливо встановити реальний ефективний контроль за дотриманням громадянами норми щодо заборони тютюнопаління у громадських місцях, передбаченої статтею 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». Останнє пов'язано з об'єктивною неможливістю закріпити за кожним громадським місцем у відповідних адміністративно-територіальних одиницях і насамперед у великих містах цілодобове чергування поліцейських Національної поліції України, органи якої відповідно до статті 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення розглядають і вирішують, зокрема, справи щодо куріння тютюнових виробів у заборонених місцях (ст. 175¹ КУпАП).

У зв'язку із цим законодавча заборона на куріння тютюнових виробів у громадських місцях виконує на практиці переважно ідеологічну, а не регулятивну функцію, оскільки питання вибору місця для куріння перебуває передусім у моральній площині, а правові механізми забезпечення такої заборони виступають, скоріше, не як реальні та ефективні засоби

регулювання відповідних суспільних відносин, а як прийоми ідеологічного впливу на суспільство і громадян. Не применшуючи значення ідеологічного потенціалу права, все ж мусимо визнати, що вказана функція права може і повинна виконувати лише другорядну, а не основну роль у напрямках його впливу на суспільні відносини. Саме тому забезпечення належного рівня реалізації зазначеної норми може бути досягнуто насамперед в умовах високого рівня моральної свідомості громадян, які повинні розуміти, що реалізація ними свободи куріння не повинно завдавати шкоди іншим суб'єктам;

2) по-друге, суспільні відносини, врегульовані правом, повинні спрямовуватися на задоволення типових, соціально значущих інтересів, які характеризуються потенційною або реальною конфліктністю. У даному випадку йдеться про загальні, життєво важливі інтереси всього суспільства або, принаймні, певних соціальних інститутів, які виражають сутність цих відносин та є найбільш характерними для них. Саме право надає можливість забезпечити баланс таких інтересів, тим самим сприяючи зменшенню їх конфліктного потенціалу, а у разі виникнення такого конфлікту – виступити ефективним засобом його вирішення.

З огляду на зазначене, навряд чи слід визнавати доцільним, а тим більше необхідним, потребу у законодавчому забезпеченні прав і свобод так званої ЛГБТ-спільноти, оскільки у цьому разі йдеться про певну сукупність індивідуальних інтересів, які не є загальними, соціально значущими та життєво важливими для всього суспільства чи більшості його представників. Навіть попри морально-релігійний осуд сексуальних практик представників ЛГБТ-спільнот, відсутність законодавчого закріплення їх правового статусу не лише не позбавляє їх можливості реалізовувати подібні відносини, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших суб'єктів, але й отримувати відповідні соціальні блага в суспільстві та державі як звичайні громадяни, що випливає, зокрема, зі змісту статті 24 Конституції України. Навпаки, надання такого правового статусу цим особам неодмінно сприятиме посиленню конфліктного потенціалу в суспільстві, ефективно вирішити який лише за допомогою правових засобів буде щонайменше проблематично, оскільки інтимні відносин між статями завжди ефективно регулювалися насамперед моральними та релігійними нормами, які обґрунтовують їх зміст з урахуванням зовсім інших принципів та категорій;

3) зміст правовідносин виражається у взаємних правах і обов'язках їх учасників, які мають формальний та еквівалентний характер. Адже право, на відміну від моралі та релігії, оперує насамперед формально визначеними статусами тих чи інших суб'єктів та соціальних груп і саме залежно від цих статусів формує взаємовідповідну систему прав і обов'язків індивідів. З огляду на те, що право визначає лише конкретну юридично встановлену міру необхідної поведінки, межі та характер якої заздалегідь визначені зовнішнім авторитетом, потрібно щоб його зміст адекватно узгоджувався та доповнювався традиційною для певного суспільства морально-релігійною системою координат, в межах якої накопичено значний досвід вирішення

багатьох соціально та індивідуально значущих проблем відповідних комунікативних практик.

Фактична відсутність такого позитивного доповнення права моральними та релігійними нормами призводить до надмірної формалізації та бюрократизації у вирішенні значної кількості важливих соціальних проблем, зокрема таких, як подолання бідності значної частини населення, підвищення рівня його зайнятості, забезпечення доступності медичних, освітніх, транспортних та інших найважливіших соціальних послуг тощо. При цьому очевидним є те, що використання подібного підходу не здатне забезпечити досягнення бажаних для суспільства результатів їх вирішення, оскільки його практична реалізація зводиться лише до прийняття відповідного закону, інструкції, надання бюрократичних вказівок зверху тощо. Більше того, така ситуація породжуватиме подальше поширення негативного нормативного плюралізму в суспільстві, оскільки відповідні правові норми, які так чи інакше, але являють собою наказ уповноважених органів державної влади, не знаходять внутрішнього сприйняття у людини в силу домінування у її свідомості морально засуджуваної мотивації її вчинків, емоцій та почуттів, що активно формуються в сучасних умовах постмодерну та функціонування глобального інформаційного суспільства¹.

Таким чином, можемо підсумувати, що забезпечення збалансованості дії соціальних регуляторів в суспільному житті, позитивного доповнення правових норм іншими соціальними нормами надасть можливість встановити чіткі критерії та межі допустимості реалізації індивідуальної свободи. Саме у такий спосіб нормативний плюралізм в суспільстві матиме об'єктивний, легітимний та соціально корисний характер, що впливає зі специфіки сутності, природи та функціонального призначення кожної соціонормативної системи, кожна з яких має відповідні межі ефективного впливу на суспільні відносини.

¹ Шемшученко, Ю. С., Оніщенко, Н. М., Пархоменко, Н. М. & Сунегін, С. О. (2016). *Соціальна політика: вимоги суспільства, виклики часу, потреби людини*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України.